

**DRUŠTVENO -EKONOMSKE PRILIKE U CRNOJ GORI U VRIJEME
DONOŠENJA OPŠTEG IMOVINSKOG ZAKONIKA ZA
KNJAŽEVINU CRNU GORU**

**SOCIAL-ECONOMIC OPPORTUNITIES IN MONTENEGRO AT
THE TIME OF THE GENERAL PROPERTY LEGISLATION PRINCIPALITY
OF MONTENEGRO**

Damjan Šečković¹

JEL Classification: K00; B20

Original Scientific Paper

Primljeno / Received: March 10, 2018

Prihvaćeno / Accepted: June 15, 2018

Sažetak

U radu se analizira vrijeme prije i poslije donošenja OIZ za Knjaževinu Crnu Goru. To je vrijeme druge polovine XIX vijeka. Donošenjem OIZ-a trebalo je prevladati stari patrijahalni sistem proizvodnje u kome se na primitivan način proizvodilo za potrebe unutar porodice i to samo ono što su proizvođile umorne težačke ruke na posnoj i oskudnoj zemlji. Crna Gora je bila tipična seljačka zemlja u kojoj se siromašno živjelo od stočarstva i zemljoradnje a postupalo po običajnom pravu.

Dobijanjem nezavisnosti na Berlinskom kongresu 1878 godine i razgraničenjem sa Turskom počinje period konsolidacije države i njen rast i razvoj. Razvija se trgovina i saobraćaj, niču prva industrijska preduzeća, počinju oblici razmjene i niču prva akcionarska društva. Začeci su tzv. prvobitne akumulacije kapitala i kapital odnosa. Društvo počinje da se imovinski struktuiru. Bogati se glavarski sloj, sloj ratnika, zanatlija, trgovaca, činovnika. Privatna svojina postaje osnovni produkcionni odnos. Zaživljavaju kapitalistički odnosi. Rezultati tih procesa uslovlili su potrebu donošenja Opšteg imovinskog zakonika koji te procese reguliše i podstiče.

Ključne riječi: imovinski zakon, Knjaževina Crna Gora, privatna svojina, država.

Abstract

The paper analyzes the time before and after the adoption of the OIZ for the Principality of Montenegro. It's the second half of the 19th century. The adoption of the OIZ should have been overcome by the old patriarchal system of production in which it was produced in a primitive way for the needs of the family, and only that which produced tired heavy hands on the sleeping and scarce land. Montenegro was a typical peasant country in which poor people lived from cattle breeding and farming and acted according to customary law.

By gaining independence at the Berlin Congress in 1878 and by dividing with Turks, the period of consolidation of the state and its growth and development began. The trade and traffic, nothing first industrial enterprises, the forms of exchange and the first joint stock company begin. The beginnings are the so-called original capital accumulation and equity ratio. The society is starting to structure its property. The upper layer, the layer of warriors, craftsmen, merchants, clerks, is rich in richness.

¹ Pravni fakultet, Univerzitet Crne Gore.

Private ownership becomes the basic production relationship. They are eating capitalist relations. The results of these processes have necessitated the adoption of the General Property Code which regulates and encourages these processes.

Key words: *property law, private property, state.*

1. PRETHODNA ODREĐENJA

U prvoj polovini XIX vijeka u Crnoj Gori se stvaraju uslovi za krupnije promjene u ekonomskoj i socijalnoj sferi crnogorskog društva. Poslije dugogodišnjih borbi za slobodu i nezavisnost stvaraju se uslovi za prevladavanje naslijeđenih i tradicionalno ukorijenjenih patrijahalnih odnosa. U prvi plan izbila je potreba za porastom institucija, uredjenosti i autoriteta države. Kapital počinje da raste i da se udružuje. Stvara se glavarstvo upravljajući sloj na čelu sa dinastijom Petrović, koji su nastojali da za sebe vežu sve i ole značajnije ekonomske aktivnosti.

U drugoj polovini XIX vijeka desile su se na ekonomskom planu, mnoge značajne promjene u svijetu koje će bitno uticati na budućnost. Tada je došlo do više epochalnih otkrića nego u cijeloj prošlosti. Ističemo najznačajnija:

- 1856 god. pronađen je Besmerov metod u proizvodnji čelika;
- 1861 god. pronađen telefon i proizvodnja sumporne kiseline;
- 1863 god. pronađena rotaciona mašina;
- 1867 god. pronađena dinamo- mašina i Simens Martenova peć;
- 1877 god. pronađena vazдушna kočnica i četvorotaktni motor;
- 1879 god. pronađen tramvaj;
- 1883 god. pronađen dizel motor;
- 1885 god. pronađena parna turbina;
- 1885 god. pronađen motor sa unutrašnjim sagorijevanjem;
- 1891 god. pronađena motorna lokomotiva;
- 1895 god. pronađen bežični telegraf;
- 1899 god. pronađena podmornica;
- 1903 god. pronađen avion.

Ovi pronalasci su snažno uticali na razvoj proizvodnih snaga u svijetu. To je ne samo na Evropskom tlu snažno obilježilo rast i razvoj i uticalo na afirmaciju i konsolidaciju nacija. Patrijahalna, nerazvijena i veoma siromašna Crna Gora nije mogla biti neko ostrvo za sebe. Prilike iz okruženja su je primoravale na promjene, pogotovo kao nezavisnu državu. U Crnoj Gori sve do druge polovine XIX vijeka, bila je objedinjena duhovna i svetovna vlast, što je bio anarhizam u Evropi².

Crnogorski knjaz Nikola Petrović bio je obrazovan čovjek. Uviđao je da promjena mora biti; da će Crna Gora uskoro biti priznata kao nezavisna država. Njen državni pravni status treba konsolidovati. To se jedino može donošenjem odgovarajuće regulative. Za široku imovinsku oblast društvenog života trebalo je donijeti "građanski" imovinski zakonik

² Danilo Petrović se 1852 god. proglašava za knjaza. Tada se odvaja duhovna od svjetovne vlasti.

Najpodesnija ličnost bio je Valtazar Bogišić, profesor prava u Odesi i najbolji poznavalac prilika na Slovenskom jugu. Knjaz je smatrao da Bogišić, kao Srbin, Dubrovčanin, bi najbolje mogao da razumije Crnogorce i njihove običaje. Za imovinskim zakonikom se osjećala velika potreba. Dva poznata građanska zakonika Code Civile (1804) i Austriski Opšti građanski zakonik (1811) doneseni su prije skoro 80 godina od donošenja Crnogorskog Opšteg imovinskog zakonika (OIZ)³.

2. KONCESIJA ZAKONIKA

Kao dobar poznavalac prilika u Evropi pa i šire, Bogišić je prihvatio knjažev zahtev da uradi zakonik. U tom vremenu ili tačnije 1878 god. Crna Gora je na Berlinskom kongresu priznata kao 27 nezavisna država u Evropi. To je zahtjevalo ozbiljne napore u pravnom i svakom drugom konstituisanju nove države i njene strukture. Izrazi tih nužnih zahtjeva društvenog razvoja su donošenje Opšteg Imovinskog zakonika 1888 god, i donošenje Ustava 1905 god.

Opšti imovinski zakonik je trebao da izražava: karakteristike i osobine zemlje, njen položaj, narod, običaje, ekonomske i društvene prilike u kojima se Crna Gora našla i odnose koji su tada nastupali između Crne Gore i ostale Evrope. Već na početku Bogišić je mogao da zna koncepciju zakonika. A suština koncepcije bilo je: da zakoni ne stvaraju život, nego da život stvara zakone. Dakle, snaga zakona ne potiče iz moći zakonodavca, već se mora izvoditi iz snage narodnog života, iz uslova i potreba sredine kojoj je zakon namijenjen.

Imajući u vidu izuzetni karakter istorijskog života Crne Gore, Bogišić je u pismu jednom prijatelju, izrazio uslove koje je u kodifikaciji imovinskog prava morao poštovati. Ti uslovi su:

1. "Osnov zakoniku valja da je sastavljen od pravila i ustanova koje su doista, nahode u životu, duhu i predanju narodnjem, to što opstaje ne treba ni da se isključi, ni izmjeni, osim slučajeva prijeke potrebe.

2. U stanovima, koje opstaju i sastavljaju, takoreći, glavnicu narodnog predanja, da im se ne domeću nove, osim ako to prilike svakodnevnog života neminovno iziskuju.

3. Da bi se izbjegao svaki dualizam, ili rascjep u pravu, i da se olakša spajanje između novijeh i starijeh elemenata, valja da se prvi uvode takim načinom, da između svijeh njih bude stajalo uzajamno i neprekidno općenje.

4. Sva naređenja zakonika treba da sastave, razrade i izlože, tako kako bi ih sami tamošnji ljudi mogli bez muke primjenjivati pomoću sredstava, kojima zemlja raspolaze.

5. Zakonik valja da je takav da svako prinuđenje pri njegovoj primjeni bude zaljšno, te da novi djelovi koji su u nj primljeni ne uzbuđavaju ljude, ni da mu naređenja upravo narušavaju, ni da ih stramputno izigravaju.

6. Zakonik valja da jednolikošću (homogenite) svoje građe, njezinijem metodičnijem rasporedom i jasnošću izlaganja pristupačan svijema, koliko se više može.

³ Zbirka građanskih zakonika stare Jugoslavije Grafički zavod, Titograd, 1960 god.

7. Spoljašnje odnošaje ne mogući i ne trebajući gubiti iz vida, zakonik valja da u isto vrijeme pruži priliku Crnogorcima, da steku pojam o pravu u inostranstvu; a inostrancima da imaju ideju o osobinama Crnogorskog prava.

8. U pogledu daljeg pravnog razvitka u zemlji, zakonik ne treba da sprečava, nego da služi za naslon i polaznu tačku onome razvitku i svijem njegovim granama i oblicima.

Ako je donekle bilo lasno odrediti ciljeve različite, koji se žele postići, ali ne bješe tako lako naći sredstva, po mome mišljenju, valja da su također u potpunom saodnošaju sa ukupnijem prilikama društvenog života zemlje.”⁴

2.1 Dva perioda

Nastao u vrijeme Kodifikatorskog pokreta u Evropi zakonik je doživio najlaskavije ocjene na Evropskom pa i širem planu jer je bio uspješan odraz narodnog života u to vrijeme. U Crnoj Gori to vrijeme donošenja OIZ zahvata dva perioda karakteristična za razvoj Crne Gore. To je period prije i period poslije Berlinskog kongresa 1878 god. Bogišić je svjestan da se život živi sa pogledom unaprijed, ali se samo sa pogledom unatrag da razumijeti. Zato da bi se ova dva pogleda mogla da okarakterišu, potrebno je istaći da je Bogišić izvršio podjelu običaja na one koji odražavaju životne potrebe, koji žive jer su ukorijenjeni u narodnu svijest, i na one koji su zastarjeli, pa ih narod počinje da napušata. To je naročito bilo karakteristično za ona običajna pravila čije su promjene zahtjevale potrebe ekonomskog razvoja. Tako je *Contra Morem*, uveo ustanovu o zastarijlosti potraživanja, jer je cijenio da je neophodno za razvoj trgovine i kredita. Zna se da običajno pravo živi u onim sredinama u kojima vjekovima vladaju ustaljeni načini proizvodnje i opšti uslovi života. Ozakonjenje pravnih običaja bilo je ne samo za Bogišića nego i za Knjaza *Conditio sine quano*. Jer mjenjanje ponašanja ljudi najteža reforma. Obojica su znali da nešto što u praksi, decenijama i vjekovima postoji, sporije se mjenja i daje ozbiljne otpore nastanku novog. Crnogorski Knjaz je ovom svojom namjerom uspio da podari Evropski vrijedan zakon neophodan za obnovu vjekovne nezavisnosti Crne Gore. Karakteristike tog života najbolje oslikavaju ekonomske prilike.

2.2 Period prije Berlinskog kongresa

Na Berlinskom kongresu Crna Gora stiče nezavisnost, oslobađa se od Turskog ropstva, proširuje teritoriju skoro duplo. Razgraničenjem između Crne Gore i Turske, počinje nova etapa u istorijskom razvoju Crne Gore. Trebalo je državnost obezbjediti: materijalnim, kadrovskim i pravnim mogućnostima. Osnova sa koje se stvaralo bila je nikakva. Naročito je bila nerazvijena ekonomska osnova. Privreda je bila sitno-seljačka sa sporim razvojem robne privrede. Smetnje tom bržem razvoju bile su: slabe proizvodne snage, patrijahalni odnosi, teška istorijska prošlost. Sve to

⁴ Opšti imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru- izabrana djela “Unireks”i “Službeni glasnik”- Podgorica- Beograd 1998 god. strana 411-412.

je svojom autarhičnošću konzerviralo i sprečavalo prodore u novu praksu i odnose. Tog nasleđa prošlosti bilo se teško oslobađati. Niska i nerazvijena materijalna osnova zaustavljala je svaki drugi razvoj: prosvjetni, kulturni, politički. A tradicionalni mentalitet sporo se mijenja. Karakteristike stanovništva u tom period bile su sledeće: bio je to seljački mentalitet ponikao u izolaciji brčkih katuna i naseobina. To je stvaralo poseban osjećaj i odnose prema životu. Gorštački mentalitet nije pogodovao razvoju demokratije, što je bilo nužno, jer su se već tada počeli javljati zadaci modernog društva. U skoro cijelom XIX vijeku Crna Gora je bila gotovo u cijelini seljačka zemlja. Živjelo se od onoga što su mogle proizvesti težačke ruke na siromašnoj posnoj i oskudnoj zemlji, i od plijena od Turaka. Upadajući na teritoriju koju su Turci držali, plijeneci što su Turci držali, i ono što su u oružanim sukobima oteli i mogli podijeliti. Privreda je bila primitivni vid naturalne proizvodnje za potrebe porodice, bez tržišnih viškova i bez bilo kakvih oblika razmjene naročito početkom druge polovine XIX vijeka. Razmijena se u početku nije mogla odvijati jer se uvijek čekalo u zasjedama, pljačkalo i otimalo. Posebne teškoće su bile nedostatak oruđa za rad. Zemljoradnja i to ratarstvo, bilo je karakteristično za ravničarske a stočarstvo za planinske predjele. Nenaseljeni predjeli su osvajani. Ziratna zemlja se širila, osvajala i tako privođena kulturi. Tako je na seocnom području stvarana privatna svojina. Privatna svojina se prenosila s koljena na koljeno što znači nasleđivana je. Kasnije se privatna svojina sticala poklonom ili kupovinom. Bilo je malo predmeta u ličnoj svojini. Pored private i lične postojala je i zajednička svojina. Zajednička svojina bile su komunice-zemlja, šuma, voda, mlinovi. Ova svojina mogla je biti: seoska, plemenska i brastvenička. Sticala se po pravu na komunicu. U njoj se nijesu znali djelovi. Svi plemenci ili brastvenici uživali su pravo korišćenja te svojine. Komunice su bile prostranstva na ispašama, na planinama, iznad sela ili nadomak sela za ispušt stoke, šuma koja se koristi da se sjeku grane, ljemezovi, metle, kolje, ograda. Komunice su uglavnom podijeljene između sela i krajeva, tako da na pojedine komune imaju pravo selo ili više sela. Komunice su nastale na način što u period naseljavanja zemlja nije bila izdijeljena. Pojedine porodice naseljavale su određene površine oko prvih staništa kuća koliko su mogle da održavaju, dok ostalo zemljište je postojalo svojina svih. Prve Komunice bile su sve plemenske. Kasnije masovnim naseljavanjem Komunice prerastaju u seoske i brastveničke. Nije bilo strogih granica između komunica. Smanjivanje i zahvatanje komunice često je dovodilo do trvenja i prepirki koje su često prerastale u krvave obračune oko zemlje. Zato su se uspostavile granice između komunica, sela i bratstava.

Komunsko pravo nije pisano pravo ali su se njega pridržavali. Komunice su imale poseban tretman kao i sve ostale obaveze i prava. Dugo plemeničnik nije mogao dobiti prava u komunici pa makar bilo koliko ga plaćao. Komuni su u tim uslovima bili pravo bogatstvo. U komunu je svaka kuća imala jedno i to jednako pravo. Komunska zemlja se mogla samo koristiti, a nikako prisvajati ili prodati.⁵

⁵ O Komunskom pravu opširnije : dr. Obren Blagojević, Izabrana djela, stručna knjiga, Beograd, 1996 god.

Osnovna zanimanja i aktivnosti bila su svedena na bavljenje zemljoradnjom u nižim i stočarstvom u višim predjelima. Od stočarstva posebno je bilo ovčarstvo i govedarstvo. Pčelarstvo, voćarstvo i povrtlarstvo su sve do početka XX vijeka bili uzgredni poslovi. Nužda ih je tjerala da se svako bavi svim zanimanjima. Nema opredjeljenja za jedno zanimanje. I tako je bilo sve do Berlinskog kongresa. Proizvodilo se samo za potrebe domaćinstva. Crnogorsko selo je 99% činilo strukturu tadašnje Crne Gore.

Domaća radinost je tek u to vrijeme počela sa izradom. Radili su se predmeti od drveta za obradu zemlje i druge poljoprivredne proizvode, obradu vune, kože, i obradu kamena za građevinske i druge objekte. To je bio začetak zanatske proizvodnje koja je imala onoliko značaja koliko se privređivalo za život i potrebe ljudi, najprije u porodici a onda i u kraju.

To su bili pretežno samouki ljudi koji nijesu živjeli samo od zanata. Bilo je samoukih zidara a naročito drvodelja koji su pravili različite predmete od drveta. Prosto je teško nabrojati sav ovaj sijaset najraznovrsnijih oruđa i posuđa koje je seljak sam izrađivao od drveta.⁶

U ovom vremenu do Berlinskog kongresa, u Crnoj Gori se teško može govoriti o nekim odnosima koji bi sa ekonomskog aspekta, bitnije uticali na društveno-ekonomski položaj Crnogorskog čovjeka. Suština društveno-ekonomskog odnosa sastoji se u tome što taj odnos određuje ekonomski položaj aktera u njemu- radnika i vlasnika. Taj položaj se iskazuje u svojini, u njenom ekonomskom određenju- prisvajanju. U Crnoj Gori u to vrijeme ekonomska struktura stanovništva u imovinskom pogledu nije bila takva da bi se moglo govoriti o suštini ekonomskog odnosa. Istina stoga se izražavala u tome da su svi bili jednaki u siromaštvu.

2.3 period posle berlinskog kongresa

Nova etapa u istorijskom, pa naravno i ekonomskom razvoju, počinje sa sticanjem nezavisnosti i teritorijalnim širenjem Crne Gore, što je učinjeno na Berlinskom kongresu i razgraničenjem sa Turskom 1883 godine. Do Berlinskog kongresa teritorija Crne Gore zauzimala je prostor od oko 4,400km². Poslije Berlinskog kongresa Crnogorske granice su obuhvatala od preko 9,475 km², što je više nego dvostruko.⁷

Crna Gora, međunarodno priznata, uveliko proširena, sa morem i varošima: Podgorica, Nikšić, Kolašin, Bar, Ulcinj, Spuž, moralo je brzo da se oslobađa temelja koji su počivali na običajnom pravu. Tek tada se moglo pristupiti realizaciji nacionalno -političkih planova i bržem društveno-ekonomskom razvoju. Nastupa jedan period mirnog razvoja Crne Gore od 1878-1912 godine. Novo vrijeme zahtijevalo je

⁶ Evo jedan broj predmeta: Grablje, grabuljišta, orlice, vile, kosišta, vodijeri, karlice, debad, lopate, držalice, kalupe za pravljenje opanaka (opancare), rala, bremenice, natre, žbanove, kablove, kašike, kutlače, samara, badnjeve, kace, sasijecane japije za novu kuću. krov, grede, vjenčanice i dr.

⁷ Žarko Bulajić: Agrarni odnosi u Crnoj Gori(1870-1912) god.Titograd,1959 god. str. 13

novo ustrojstvo države i društva. Uz usvajanje tekovina savremenog Evropskog prava i ekonomskog načina razmišljanja. U priključenim varošima je i ranije bio razvijen privredni život po svojoj ekonomskoj aktivnosti su daleko odskakali od privrednog života u skućenim i stiješnjenim varošicama Stare Crne Gore (Cetinje, Rijeka Crnojevića, Virpazar). Naročito su bili značajni Podgorica i Nikšić i primorski gradovi Bar i Ulcinj koji su od ranije bili važni trgovački i saobraćajni centri. Kada su se ovi gradovi povezali novim putevima, oni dobijaju centralno mjesto u društveno-ekonomskom razvitku Crne Gore. Uključenje gradova i njihovo povezivanje bilo je od presudnog značaja za dalji razvitak Crnogorske privrede. Stvorena je sasvim druga osnova. Otvorene su nove perspektive i nove mogućnosti ekonomskog razvitka. Zaostala i učmala Crnogorska privreda počinje da izlazi iz dotadašnjeg skućenog okvira i dobija razmah u novim okolnostima. Uključivanjem gradova počinje razvoj kapitalističke privrede. Gradovi su bili nosioci savremenih odnosa. U njima su se na najpotpuniji način počeli da razvijaju kapitalistički odnosi. Ti odnosi razbijali su zaostale patrijahalne odnose i potkopavali preživjele plemenske institucije.⁸

U poljoprivredi počinju da se preduzimaju mjere unapređenja. Počinju da se gaje industrijske kulture, uvode se selektivna sjemena, počinju da se obučavaju i školuju kadrovi za razvoj poljoprivrede. I u zanatstvu se prave iskoraci. Zanat se ne smatra zanimanjem niže vrijednosti. Svakim danom narastaju potrebe za razvoj i osposobljavanje zanatlija. Najviše je zanata počelo da se razvija u varošima i gradovima, a počinju i po selima. Zanati su se umnožavali.

O industriji do Berlinskog kongresa nije bilo ni govora jer je nije ni bilo. Prva industrijska proizvodnja bila je na Rijeci Crnojevića pilana podignuta 1873 godine malih kapaciteta i primitivna. Da je i Knjaz Nikola želio razvoj industrije svjedoči i njegova čestitka prilikom osnivanja Nikšićke pivare "Trebjesa".⁹

"Vi ste znali, i vi ste sinovno osjetili moju živu želju za razvitak industrije i trgovine. Zato ste i pohitali da se sa vaše skupštine javite vašen gospodaru znajući da će ga to zadovoljiti. Sljedujte, djeco, pošteno raditi i napredovati na tom polju tako istom slavnom i korisnom domovini, kao ona gažena junacima i zahlađivana barjaticima. Naprijed braćo, Bog će biti sa vama i moja ljubav-Nikola". Prva industrijska preduzeća bila su: prerada drveta, duvana i piva.

Čim je počeo proces konsolidacije države i razvoj kapital odnosa javljaju se i akcionarska društva.¹⁰ Prvo akcionarsko društvo u Crnoj Gori formirano je sedamdesetih godina XIX vijeka. Osnivanju akcionarskih društva prišlo se iz potrebe stvaranja većih kapitala. Individualni kapitali bili su mali. Društveno ekonomske prilike nijesu bile sazrele za akcionarska društva a potrebe za njima bile su u: transportu, u industriji, bankarstvu, trgovini. Akumulacija kapitala se vršila isključivo pu-

⁸ Mirčeta Đurović: Crnogorske finansije, str.87

⁹ "Glas Crnogorca" br. 15 od 14. aprila 1895 godine.

¹⁰ Dr. Mirčeta Đurović: O akcionarskim društvima u Crnoj Gori, Titograd, 1959, Istorijski institut str. 50-51,52

tem trgovine, koja se najbrže razvijala, i zelenašenja. Pokušaji formiranja akcionarskih društava u nekim djelatnostima, kao u pomorstvu, brzo su propadali, kao i u industriji. Akcionarska društva u Crnoj Gori najprije su se afirmisala u bankarstvu. Od šest novčanih zavoda u Crnoj Gori četiri su bila organizovana kao akcionarska društva. Razvoj akcionarski društava bila je korisna pojava. Ona su uspjela da mobiliju manje kapitala i sitna slobodna sredstva i da na toj osnovi stvaraju potreban kapital. I ako kao oblik udruživanja, značajna za razvoj, akcionarska društva morala su se kretati u okvirima opšteg društveno- ekonomskog razvitka Crne Gore.

Normalizovanje prilika u Crnoj Gori poboljšanje odnosa sa Austrijom i Turskom pozitivno se odrazilo na unutrašnju i spoljnu trgovinu. Robno novčani odnosi u ovom period zahvataju i najzabačenije krajeve vršeći intenzivni uticaj na čitav društveni život.¹¹ Razmijena se počela razvijati i na crnogorskom selu. Seljak bi u grad gonio stoku na prodaju, a u gradu je kupovao: kvintal kukuruza, džak soli, koji litar gasa, po malo platna, pa možda i sjekiru, kosu, kotao ili što drugo od posuđa.

Javljuju se prodori trgovačkog i finansijskog kapitala. Kapital odnos postaje praksa. U jednom dijelu društva preovladava naturalna struktura privrede i patrijahalni odnosi. Društvo se imovinski struktuirira. Javljuju se znatne razlike u imovinskom stanju i status pojedinih kategorija. Formira se jedan novi građanski sloj, glavarski sloj, ratnika i državnih činovnika, pa stalež trgovaca, preduzetnika, kafedžija, dućandžija, zanatlija i akcionara. Razvija se industrija u preradi: drveta, duvana i piva. Razvija se i širi zanatstvo a najviše ono koje je bilo u funkciji proizvodnje.

U zemlji se stvaraju novi pazari, učvršćuje se unutrašnje tržište, počinju da se otvaraju stalni trgovinski dućani po varošima i selima, što je dalo novog podstreka trgovačkom prometu.

Pored privrede uporedo su se razvijale i druge svere društvenog života: prosvjeta, kultura, državna organizacija uprave. Izvršena je i nova teritorijalno- administrativna podjela. Stvarao se novi ambijent koji postepeno prožima sve pore društvenog života.

Suština društveno- ekonomskog odnosa ogleda se u situiranju private svojine kao osnovnog produkcionog odnosa. Položaj radnika i seljaka određuje onaj koji prisvaja prihod, a to su:

glavarski sloj, sloj ratnika i državnih činovnika. Seljak loše živi. Građanski sloj prodire u nove odnose. Sistem i novi instrumenti mjenjali su se i prilagođavali novim prilikama. Ubrzava se akumulacija trgovačkog kapitala koji u ovo vrijeme postaje vladajući oblik kapitala.

Ovim promjenama morala je da odgovara i adekvatna regulativa koja te promjene podstiče, usmjerava ili označava okvire u kojima se mogu kretati. Za široku oblast imovinskog ili građanskog prava to je bio Opšti imovinski zakonik. OIZ nema samo vrijednost u briljantnom korišćenju narodnog jezika i njegovom pre-

¹¹ Mirčeta Đurović: Trgovački kapital u Crnoj Gori Cetinje, 1958 godina.

tvaranju u jezik modernog prava, nego i u tome što je duh zakonika omogućavao, podsticao i usmjeravao u prodore novog-najviše svojinskih ili šire društveno-ekonomskih odnosa.

3. METOD, STIL I SADRŽAJ ZAKONIKA

Opšti imovinski zakonik trebao je sve te promjene da omogući ali istovremeno da ostane ukorijenjen u životu i običajima naroda, saobražen načelima građanskog prava razvijenih evropskih država. Zakonik je pisan pravnom terminologijom koja odgovara potrebama razvoja Crne Gore a koju je tadašnja građanska svijest mogla da razumije. Stožerna osnova zakona su imovinski odnosi i oblici njihovog pravnog izražavanja i regulisanja. Jasnost i razumljivost je velika vrlina zakonika. Navodim tri odredbe koje to na upečatljiv način potvrđuju.

čl.831

“Vlaština je po svome sadržaju, pravo najprostranije vlasti koju zakon nad nekom stvarju priznaje(93). Ko god to pravo ima (koje mnogi i svojinom nazivaju) biva vlasnik.

Sve što je inače u nečijoj imovini , kao: prava u tuđoj stvari ukorijenjena, pravo na nečije djelo ili radnju, novci i drugo što im je na dugu,sve je to, razumije se njegova imovina, ali nikako vlastina. Po tome biva da je svaka vlastina ujedno s tim i imovina, ali, naprotiv, svaka imovina nije vlastina.”

čl.832

“Suvlastina biva, kad su dvojica ili više njih udionici u vlastini kakve nerazdijeljene stvari, svaki prema svome tek misli u određenom dijelu. Ti se udionici zovu suvlasnici.

Skupna imovinska zajednica plemena, imaoničnog društva, itd. nije suvlastina, nego posebna vlastina nelična imaonika.”

čl.833

“Sam pojam i priroda vlastine sa sobom donosi da kad god neko, kojim drago nezakonitim načinom, oduzme vlasniku stvar, ili je inače pri sebi nezakonito zadržava, vlasnik je može opet sebi povratiti. To povraćanje, koje se zove vlasnički preuzam, biva pomoću suda, i to samo pod uvjetima i načinima koji sam zakon određuje (97-102).”¹²

Bogišić je do svojih naučnih saznanja dolazio ozbiljnim proučavanjem literature, neposrednim sagledavanjem ekonomskih i pravnih odnosa i njihovim posmatranjem i analiziranjem na izvorima života, pa kada prikupi i svestrano razmotri činjenice pristupa radu. Dobro je znao da ako vlasnička struktura nije jasno određena po titular, uređena i pravno zaštićena, onda ni država nema sigurnu i stabilnu osnovu za svoj razvoj. A kakave varijante i situacije tih odnosa mogu da budu to samo mogu da dokuče dobri poznavaooci svojine (vlastine), imovine i imovinskih prava. Zato je cijela sadržina zakonika njima i posvećena. Imao je Bogišić pri tome

¹² Opšti imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru izabrana dijela:Podgorica-Beograd, 1998 god.

u vidu da se mlada Crnogorska država u novom vremenu ne može odricati dobrih običaja i jednog načina života koji je decenijama i vjekovima življen na tim prostovima, ali je bio svjestan da se moraju praviti prodori u novu praksu i odnose koje je nametalo vrijeme i kretanja u civilizovanoj Evropi. Norme zakonika su pravljene tako da izražavaju običajno pravo a da su istovremeno i savremene i u duhu dostignuća Evropskog prava.

Bogišić je sadržinu zakonika kako sam kaže rasporedio u šest djelova. Te djelove je rasporedio ovim redom:

- I Uvodna pravila i naređenja;
- II Prava stvarna;
- III Različite vrste govora;
- IV Ugovori uopće i drugi izvori dugova;
- V Imaonici (tj. lica ili subjekti prava);
- VI Objašnjenja, određenja dopune.

Ova problematika izražena je sa 1016 članova zakonika i 16 godina na njihovom oblikovanju u moderne pravne norme kroz istraživanje, sagledavanje i definisanje.

UMJESTO ZAKLJUČAKA

- Društveno- ekonomske prilike u Crnoj Gori u vrijeme donošenja Opšteg imovinskog zakonika za Knjaževinu Crnu Goru obuhvataju drugu polovinu XIX vijeka i imaju dva perioda: period do Berlinskog kongresa i period poslije Berlinskog kongresa.
- Period do Berlinskog kongresa karakteriše primitivna, patrijahalna, anarhična privreda. To je bila privreda u kojoj je dominirala sitnosopstvenička imovina, uz postojanje novih oblika zajedničke svojine kao važnog dopunskog izvora za život (komunska svojina). Privreda je bila u lošem položaju sa ograničenim mogućnostima u kojima se teško vršila reprodukcija. Bila je to borba za održavanje golog života.
- Berlinski kongres je 1878 god. priznao Crnu Goru kao nezavisnu državu. Vrijeme poslije Berlinskog kongresa donosi bitne promjene i ozbiljne zahtjeve za uklapanje Crne Gore u Evropske tokove, za promjene i razvoj savremene državne strukture i nove odnose. Javlja se prodor trgovačkog i finansijskog kapitala. Počinje proces udruživanja sitnih individualnih kapitala kroz akcionarska društva. Postepeno se razvijaju kapitalistički odnosi. Zaživljava kapital odnos. Prevladava se u jednom dijelu društva, naturalna struktura i patrijahalni odnosi. Počinju da se razvijaju: prva industrijska postrojenja u preradi drveta, duvana i piva. Napredak se javlja i u poljoprivredi, saobraćaju, zanatstvu, trgovini. Društvo počinje da se imovinski struktuiru. Javljaju se znatne razlike u imovinskom stanju, položaju i status pojedinih kategorija. Suština društveno-ekonomskog odnosa se u situiranju private svojine kao osnovnog produkcionog odnosa. Položaj radnika i seljaka određuje onaj ko prisvaja prihod, a to je glavarski sloj, sloj ratnika i sloj državnih činovnika. Formirani građanski sloj prvi pravi prodore u nove odnose.

- Za dalji razvitak mlade države bila je potrebna nova savremena pravna regulativa. Najvažnije je bilo regulisati imovinske odnose. Knjaz angažuje Valtazara Bogišića, uglednog pravnika, profesora prava u Odesi, na izradi Opšteg imovinsko zakonika.
- Bogišić je dobro znao da ako vlasnička struktura nije jasno određena, uređena i pravno zaštićena, onda ni država nema sigurnu i stabilnu osnovu za svoj razvoj. Imao je Bogišić pri tom u vidu da se mlada Crnogorska država u novom vremenu ne može odricati dobrih običaja i jednog način saživota koji je decenijama i vjekovima življen na tim prostorima, a bio je svjestan da se moraju i u pravnoj regulative praviti prodori u novu praksu i odnose. Norme zakonika su pravljene tako da izražavaju običajno pravo ali su istovremeno i savremene i u duhu dostignuća Evropskog prava. Odražavale su život i odnose ali istovremeno bile i savrmene i upućivale na budućnost.
- Opšti imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru bio je takvog kvaliteta da je, na Evropskom, pa i svetskom planu, proslavio Crnu Goru i njenog autora. Prevođen je na više svjetskih jezika, a ima i naznaka da je korišćen u praksi drugih zemalja.

Literatura:

Opšti imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru-izabrana djela: Podgorica – Beograd.

Đurović, M. (1959), *Trgovački kapital u Crnoj Gori polovinom XIX vijeka*, Obod, Cetinje 1959 godine.

Đurović, M. (1960), *Crnogorske finansije 1860-1915 godina*, Istorijski institut, Titograd.

Đurović, M. (1959), *O akcionarskim društvima u Crnoj Gori*, Istorijski institut, Titograd.

Bulajić, Ž. (1959), *Agrarni odnosi u Crnoj Gori 1878-1912 godine*, Istorijski institut, Titograd.

Nikčević, T. (1999), *Političke struje u Crnij Gori u procesu stvaranja države u XIX vijeku*, Almanah.

Blagojević, O. (1988), *Izabrana dijela, "Stručna knjiga"* Beograd.

Danilović, J. (2002), *Istorijsko pravne studije*, Pravni fakultet, Podgorica.

Vuković, G. (1996), *Memoari*, Obod, Cetinje

Petrović N. I. Nj. (1996), *Memoari*, Obod, Cetinje

Ustav za Knjaževinu Crnu Goru iz 1905 godine" Službeni list Crne Gore", Podgorica, 2005 godina.